

*О.І. ФУРДИЧКО, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, директор
Ю.А. НИКИТЮК, кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник
Інститут агроекології і природокористування НААН*

Стратегічні пріоритети державної політики розвитку лікарського рослинництва в Україні

Постановка проблеми. Лікарські рослини – основа народної медицини. Вона є складовою частиною традиційно-побутової культури, в якій відображено світогляд народу, його багатий життєвий досвід. Лікарські рослини містять цілющі речовини і застосовуються для лікування різних хвороб. Такими речовинами є алкалоїди, глікозиди, сапоніни, дубильні речовини, ефірні олії, фітонциди та ін. Лікарські рослини – це банк несподіванок, наукових відкриттів, які чекають серйозного й наполегливого теоретичного вивчення чи практичного застосування в лікуванні та профілактиці багатьох недуг. Треба спростувати застарілу і хибну думку про лікарські рослини як об'єкт правдивого, тривалого зацікавлення неграмотних людей. Незнання лікарями ботаніки, фітотерапії, неприязне чи несвідоме ставлення до використання рослин у лікарській практиці завдали чимало шкоди медичній науці й охороні здоров'я [8].

Здатність країни розробляти і виробляти ліки з власної сировини є показником економічної розвиненості держави, що є підтвердженням інноваційної моделі її розвитку. Потенціал національної фармацевтичної науки, промисловості, а також галузі сільського господарства, що виробляє лікарську рослинну сировину, є важливим показником можливості держави протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, у т.ч. загрозам глобальних пандемій [4, с. 66]. Тому дуже важливим є розвиток вітчизняного виробництва лікарських рослин із сировини, вирощеної та заготовленої аграрними підприємствами

України, а також забезпечення внутрішніх потреб і збільшення експорту високоякісної, екологічно чистої готової продукції. Окреслене питання стає актуальним особливо із підвищенням попиту фармацевтичних підприємств на вітчизняну сировину високої якості. З огляду на це забезпечення ефективного функціонування вітчизняної галузі виробництва лікарської рослинної сировини зумовлює необхідність розроблення теоретико-методичних засад його державного регулювання, що відповідає принципам збалансованого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та прикладні аспекти організаційно-економічного забезпечення виробництва й переробки лікарських рослин у вітчизняній літературі фактично не досліджені. Деякі питання щодо культивування та організації виробництва лікарських рослин висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні вчені, як О. Губаньов [1], Т. Мірзоева [5], В. Рак [1], Б. Семак [7], А. Швець [10] й ін. Поряд із тим у рамках специфічного ринку лікарської рослинної сировини ними не порушувалися стратегічні питання формування і розвитку лікарського рослинництва.

Мета статті – обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики розвитку лікарського рослинництва з урахуванням ретроспективних тенденцій вітчизняного виробництва лікарської рослинної сировини.

Виклад основних результатів дослідження. Останнім часом, незважаючи на економічну кризу, в Україні дедалі активніше розвивається ринок лікарських рослин. Про це переконливо доводять не тільки що-

річні обсяги продажу лікарських препаратів на основі рослинної сировини, але й збільшення кількості вітчизняних підприємств, які займаються вирощуванням, заготівлею, первинною переробкою цієї сировини, а також виробництвом готової продукції на її основі. Вирощування лікарських рослин для одержання сировини в основному забезпечує попит виробництва харчових продуктів і фармацевтичного виробництва: виготовлення лікарських препаратів, харчових продуктів, парфумерно-косметичних, целюлозно-паперових, лакофарбових, текстильних виробів, а також використовується в побуті як харчові добавки, консерванти, репеленти тощо.

В економічно розвинутих країнах фармацевтична галузь є однією з найприбутковіших. На нинішній час в Україні вкрай актуальним є залучення інвестицій на розробку проектів нових сучасних лікарських засобів, їх доклінічного та клінічного випробування, рекламування розроблених препаратів, оскільки вирощування лікарської рослинної сировини – це тільки перший щабель в одержанні значних прибутків [1]. Для прикладу, в Угорщині виручка від реалізації проміжної продукції на основі лікарських рослин становить близько 35 млн дол. США на рік, а під лікарські культури відведено майже 42 тис. га, на яких заготовляють близько 40 тис. т сировини [3]. В Україні, за оцінка-

ми сучасних тенденцій розвитку ринку лікарських рослин, незважаючи на доволі обмежені обсяги, галузь лікарського рослинництва є значним перспективним міжгалузевим сегментом вітчизняних фармацевтичного й аграрного ринків.

У структурі роздрібного українського ринку лікарських засобів сегмент препаратів з лікарських трав (настоянки, бальзами, краплі, таблетки, мазі, фітозбори, чаї) становить 8–9% у натуральному виразі та 4,3–4,4% – у грошовому. За інформацією операторів, попит на високоякісну лікарську сировину значно перевищує її пропозицію, й хоча останнім часом деякі сільгоспідприємства починають вирощувати лікарські трави, це мало сприяє поліпшенню ситуації. Учасники ринку відзначають, що нині необхідно не менше ніж удвічі більше сировини для поставок як на внутрішній, так і на зовнішній ринки [7, с. 265]. Аналізуючи тенденції вітчизняного фармацевтичного ринку, експерти називають основні чинники підвищення споживчого попиту на лікарські рослинні засоби. Насамперед, це відносна безпека дії, незначна кількість побічних ефектів, можливість раціонального поєднання лікарських рослин між собою та із синтетичними лікарськими препаратами, економічність. Динаміку збору лікарських рослин для внутрішніх потреб України й для експорту загалом наведено на рисунку 1.

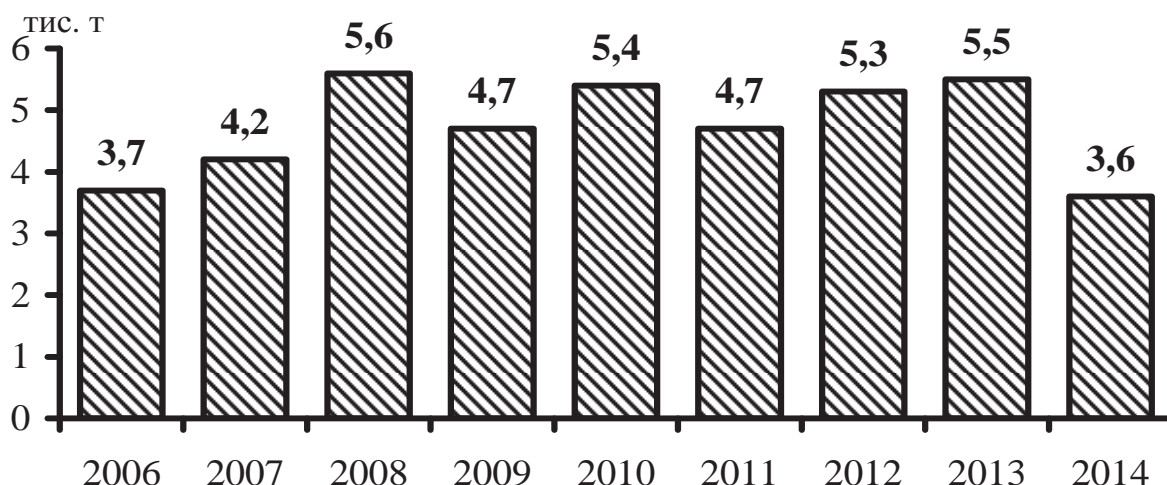
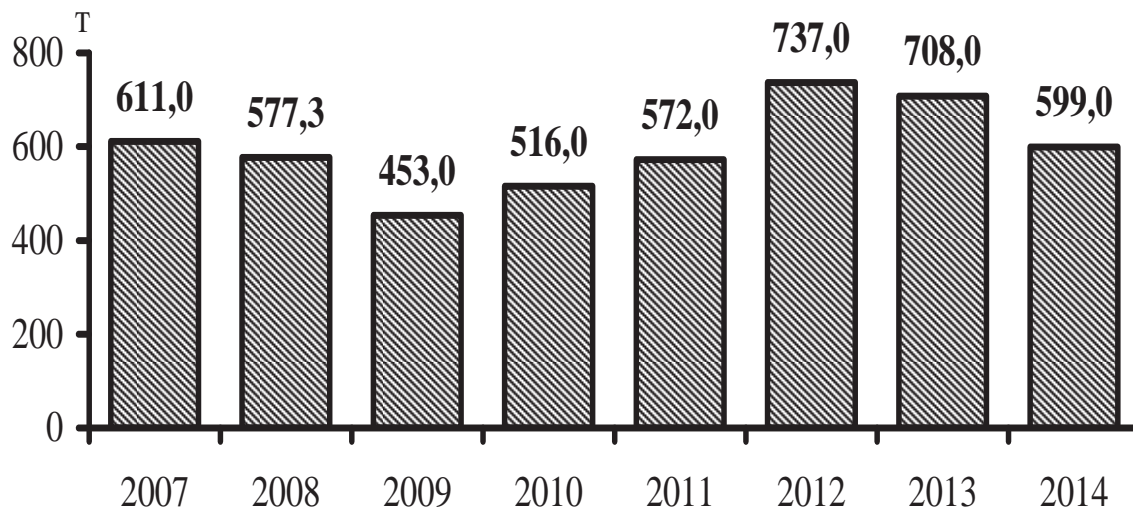

Рис. 1. Динаміка вирощування та заготівлі лікарських рослин в Україні впродовж 2006–2013 рр.

Джерело: [6].

Найбільші перспективи розвитку лікарського рослинництва, на думку експертів, має сегмент трав'яних і фруктових чаїв, оскільки саме вони позиціонуються з корисним для здоров'я й організму людини напоєм.

Нині, за винятком останніх років, спостерігається чітка тенденція до підвищення внутрішнього виробництва лікарських трав'яних і фруктових чаїв в Україні (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка виробництва лікарських трав'яних і фруктових чаїв в Україні у 2007–2015 рр.

Джерело: [6].

Разом із тим існує низка важливих проблем, що стримують розвиток галузі. Темпи зростання виробництва лікарської рослинної сировини не відповідають запитам споживачів цієї продукції. Труднощі у розвитку виробництва галузі в Україні зумовлені зокрема й тим, що, незважаючи на високу прибутковість культивування лікарських рослин, раніше функціонуючі спеціалізовані господарства на нинішній час фактично ліквідовані. Тому багато в чому відродження та подальший розвиток вітчизняного ринку лікарських рослин залежить від здатності й заінтересованості держави у створенні умов для підвищення привабливості цього виду бізнесу.

Основними системними проблемами галузі лікарського рослинництва, характерними для багатьох галузей агропромислового комплексу, є:

неефективне функціонування аграрного сектору, що виражається в незадовільному стані сільськогосподарського виробництва (значна частина сільськогосподарських угідь розміщується в зоні ризикового землеробства; нераціональне використання зе-

мель; деградація земельних ресурсів; зниження ґрунтової родючості тощо);

дефіцит лікарської рослинної сировини з відповідними якісними характеристиками для промислової переробки;

моральна і фізична зношеність технологічного обладнання, дефіцит виробничих потужностей для деяких видів переробки лікарської рослинної сировини;

низький рівень конкурентоспроможності вітчизняних виробників різних видів продукції з лікарської рослинної сировини на внутрішньому й зовнішньому ринках;

нерозвинена інфраструктура зберігання, транспортування та логістики товароруку продукції, виробленої з лікарської сировини;

недостатнє дотримання екологічних і санітарних вимог у промислових зонах організацій, що переробляють лікарську сировину.

Динаміка розвитку галузі лікарського рослинництва на найближчі 5–10 років формуватиметься під впливом різних чинників, до яких належить визначальний попит на деякі види сировини, а також інтеграція України в європейський економічний простір та підвищення ймовірності ризиків, що загрожують

ють збалансованому розвитку галузі на світовому ринку препаратів з рослинної лікарської сировини.

В умовах, що склалися, і з огляду на ретроспективний аналіз розвитку ринку лікарської сировини в Україні, високий природно-ресурсний потенціал, пріоритети аграрної політики, спрямовані на перетворення сільського господарства у високоефективну галузь економіки, необхідно вирішити питання становлення й розвитку лікарського рослинництва.

Зважаючи на курс державної економічної політики України в напрямі імпортозаміщення щодо соціально значущих галузей, продуктів і виробів, виробництво вітчизняних медичних препаратів рослинного походження та одержання ефірних масел із власної сировини є одним із першорядних завдань. В умовах стратегічного планування важливо визначити місце лікарського рослинництва в економічному розвитку країни й організувати новітнє високоефективне виробництво цієї продукції [9, с. 22].

Слід відзначити основні стратегічні пріоритети розвитку лікарського рослинництва (рис. 3), до складу яких входять: стимулювання розробки нових ліків і сфер застосування лікарських рослин; запровадження у виробництво якісно нових сортів лікарських рослин; використання техніки, що враховує біологічні особливості рослин; впровадження нових технологій обробітку лікарських культур

виробництво якісно нових сортів та технологій вирощування рослин, традиційних для обробітку в умовах України; використання машин й агрегатів, що максимально враховують біологічні особливості рослин і специфіку технологій їх вирощування та збирання; оптимізацію і контроль заготівельної діяльності, вивчення обігу лікарської рослинної сировини; застосування міжнародних систем забезпечення якості; координація та наукове супроводження відносин між суб'єктами ринку.

Для інноваційного розвитку лікарського рослинництва необхідно створити багаторівневу систему підготовки й перепідготовки кадрів на основі інтеграції наукового та освітнього потенціалів вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ. Загалом, стратегічна мета становлення й розвитку галузі цього напрямку має ґрунтуватися на забезпеченні гарантованого та збалансованого постачання лікарською рослинною сировиною різних галузей економіки країни [2; 9]: фармацевтичної, хлібопекарської, молочної, м'ясної, плодоовочевої й консервної, масложирової, кондитерської, рибопереробної, парфумерно-косметичної промисловостей та інших виробництв.

Рис. 3. Структурна модель стратегічних пріоритетів державної політики розвитку лікарського рослинництва

Джерело: Власні дослідження.

Для виконання завдань у рамках названих стратегічних пріоритетів необхідно розробити державні заходи щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників, стимулювання раціонального використання й охорони земель, проведення ефективної протекціоністської політики з метою забезпечення імпортозаміщення препаратів із лікарської рослинної сировини вітчизняним виробництвом останніх, а також упровадження сучасних методів управління і системи інтегрального контролю показників її якості та безпеки на етапах переробки, транспортування і зберігання. Для переходу до моделі інноваційного розвитку лікарського рослинництва передбачається використовувати нові конфігурації державно-приватного партнерства на базі науково-виробничих кластерів.

Висновки. Розглянуті стратегічні пріоритети державної політики розвитку лікарського рослинництва мають бути прийнятні як

цільові засади для розробки проекту державної програми розвитку виробництва та переробки лікарських рослин, а також регіональних і місцевих програм розвитку цієї галузі. Це дасть можливість реалізувати намічені заходи щодо забезпечення збалансованості, їх цільового й адресного спрямування, підкріплені необхідними ресурсами.

Найважливішою умовою успішного розвитку лікарського рослинництва є існування потужної сировинної бази, реконструкція та створення основних виробничих фондів переробної складової галузі. Загалом, ефектвне запровадження й реалізація заходів у рамках стратегії розвитку лікарського рослинництва України дасть можливість істотно збільшити обсяги заготівлі лікарської продукції, забезпечити повною мірою фармацевтичну галузь високоякісною сировиною та створити гідну конкуренцію на міжнародному ринку у цій сфері.

Список використаних джерел

1. *Губаньов О.* Актуальні проблеми лікарського рослинництва України [Електронний ресурс] / О. Губаньов, В. Рак // Пропозиція. – Режим доступу: <http://www.propozitsiya.com>.
2. *Doroshkevich I.N.* Lekarstvennoe rastenievodstvo: tendencii i perspektivy / I.N. Doroshkevich // *Izvestija NAN Belarusi.* – 2010. – № 1. – С. 71–76. – (Серія: аграрні науки).
3. *Kljuchevskaja E.* Vyrashhivanie lekarstvennyh rastenij mozhet stat' pribyl'nym biznesom [Електронний ресурс] / Е. Ключевська. – Режим доступу: <http://www.rg.ru>
4. *Kljuchenovich V.I.* Obshhestvennoe zdorov'e: konceptual'nye podhody pri sozdanii modeli upravlenija / V.I. Kljuchenovich // *Medicinskie novosti.* – № 3. – 2005. – С. 65–68.
5. *Мірзоева Т.В.* Особливості вітчизняного ринку лікарських рослин в умовах сьогодення / Т.В. Мірзоева // *Інноваційна економіка.* – 2013. – № 6. – С. 209–212.
6. *Обзор рынка лекарственного растительного сырья Украины 2014: [аналитический сборник] / Маркетинговая компания Синергия, 2015. – 38 с.*
7. *Семак Б.Б.* Вітчизняний ринок лікарської рослинної сировини: проблеми і вирішення / Б.Б. Семак, М.Ю. Барна, Л.І. Демкевич // *Наук. вісн. НЛТУ України.* – 2011. – Вип. 21.1. – С. 264–268.
8. *Фурдичко О.І.* Лікарські та медоносні рослини Галичини: [моногр.] / О.І. Фурдичко, М.Ф. Паук. – Львів: Світ, 1998. – 128 с.
9. *Cherkashina E.V.* Razvitie jefiromaslichnoj i lekarstvennoj otrasli v Rossii: problemy i puti reshenija / E.V. Cherkashina // *Agroprodovol'stvennaja politiki Rossii.* – 2014. – № 2. – С. 21–24.
10. *Швець А.С.* Економічні засади становлення ринку лікарської рослинної сировини в Україні / А.С. Швець // *Вісн. Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит».* – 2012. – № 2. – С. 52–58.
11. *Robert, J. Lyle, E. and Dagmar, L.* (2006), "Medicinal and aromatic plants: agricultural, commercial, ecological, legal, pharmacological, and social aspects Wageningen UR frontis series", Springer, vol. 17, pp. 16–21.
12. *Emmanuel N. Koffi, Emmanuelle Meudec, Félix A. Adjé, Paul R. Lozano, Yves F. Lozano, Yves-Alain Bekro* (2015), "Effect of reverse osmosis concentration coupled with drying processes on polyphenols and antioxidant activity obtained from *Tectona grandis* leaf aqueous extracts" // *Journal of Applied Research on Medicinal and Aromatic Plants.* – Volume 2, Issue 2, pp. 54–59.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2015 р.

* * *